

ВАСПИТАЊЕ И ОБРАЗОВАЊЕ У ФУНКЦИЈИ БЕЗБЕДНОГ КОРИШЋЕЊА НОВИХ ТЕХНОЛОГИЈА У ПРОЦЕСУ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Сажетак: Процес глобализације карактеришу бројне промене (економске, технолошке, културне, политичке) које се нужно одражавају и на квалитет међуљудских односа. Развој нових технологија (интернет, мобилна телефонија) омогућава повезивање појединаца са читавим светом, али нови комуникацијски систем са собом носи и низ претњи и опасности. Све чешће долази до електронског насиља (*cyberbullying*) које подразумева комуникацијску активност *cyber* технологијом у облику злонамерних и претећих текстуалних или видео порука, фотографија или позива. Стога се последњих година све интензивније воде дебате о сложеним импликацијама коришћења технологија које поткрепљују нову, паралелну, виртуелну реалност и отварају простор за злоупотребе на интерперсоналном нивоу. Покрећу се и иницијативе за свестрано истраживање овог значајног друштвеног проблема у циљу конципирања превентивних стратегија. Једна од њих је васпитање и образовање деце и омладине за безбедно деловање у *cyber* простору. У раду су изложени теоријски приступи проблему електронског насиља, а затим су презентовани резултати емпиријског истраживања (2013) појавних облика и учесталости електронског насиља над децом основношколског узраста на узорку од 200 ученика од петог до осмог разреда у Нишавској области.

Кључне речи: глобализација, нове технологије, електронско насиље, васпитање и образовање деце и младих, превенција, друштвена реакција

Увод

Глобализација је планетарни процес стварања мреже технолошке, економске, политичке и културне повезаности. Концепт глобализације дефинисан у радовима И. Волерстина (I. Wallerstein), Е. Гиденса (E. Gidens) и Д. Хелда (D. Held) означава све већу међузависност савременог друштва. Новину модерног глобалног система представља „ширење друштвених односа кроз нове димензије технолошке, организационе, административне и правне активности, као и стално јачање међуповезаности посредством модерне комуникацијске мреже и нове информационе технологије“ (Held, 1997: 37). Створене су могућности трансконтиненталних преноса, чиме је свет постао „глобално село“

(Makluan). Последице глобализације везују се за промене светских финансијских тржишта, производње и трговине и телекомуникација, али се осећају и на приватном плану. „Наши лични животи су неизбежно претрпели измене од када су силе глобализације продрле у локалне контексте, наше домове и заједнице, и то кроз безличне изворе – медије, интернет и популарну културу. [...] Глобализација из корена мења начин на који размишљамо о себи самима и о свом односу са другим људима“ (Gidens, 2003: 66). Комуникација се одвија путем нових технологија (интернета, мобилне телефоније). Глобални развој нових информационих технологија мења нашу културу, због чега се последњих година све интензивније воде дебате о сложеним импликацијама коришћења ових технологија. С једне стране, развој нових технологија омогућио је повезивање са читавим светом (у сфери рада, образовања, забаве и тако даље), а с друге стране, нови комуникацијски систем радикално трансформише простор и време, темељне димензије људског живота. *Простор токова и безвременско време* (Castells) материјалне су основе нове културе. Живимо у времену у коме се сукобљавају многе вредности и савремени начин живота је праћен бројним *произведеним ризицима* (Beck). Технологија поткрепљује нову реалност, а нова, паралелна, виртуелна реалност отвара простор за злоупотребе на интерперсоналном нивоу. Корисници интернета живе у „сајбер простору“ (*cyberspace*), односно у простору интеракција створеним путем глобалне мреже компјутера. Комуникација путем нових технологија пружа нова искуства, проширује наше видике, али истовремено прети да радикално промени људске односе. Иако постоје бројне позитивне последице напретка, он ипак са собом носи и низ претњи и опасности којима су најподложнија деца и адолесценти. Све чешће долази до насиља коришћењем нових технологија. Реч је о насиљу у виртуелном окружењу, односно о електронском насиљу (*cyberbullying*) које подразумева поруке које се шаљу путем интернета или мобилног телефона, односно комуникацијску активност сајбер (*cyber*) технологијом која се манифестује у облику злонамерних и претећих текстуалних или видео порука, фотографија или позива. Проблеми злостављања у виртуелном простору производе негативне последице које се не рефлектују само на угроженог појединца, већ и на његово окружење и породицу, као и на друштво у целини. Виртуелни простор се не може потпуно друштвено контролисати, тако да се решење огледа у васпитању и образовању деце за сигурно бивствовање у овом простору. Важно је знати који су ризици и шта учинити када прети опасност од насиља, какву одговорност појединац има када користи нове технологије и какве су последице за оне који крше правила. Стога се у научним круговима покрећу иницијативе за истраживање овог значајног друштвеног проблема у циљу подизања свести, нарочито код деце, о опасностима које прете, као и за конципирање превентивних стратегија.

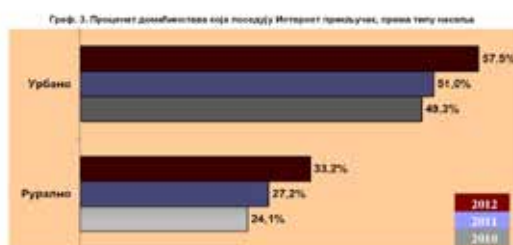
У раду су најпре изложени теоријски приступи о електронском насиљу и његовим последицама, а затим су презентовани резултати емпиријског истраживања појавних облика и учесталости електронског насиља над децом основношколског узраста спроведеног 2013. године у основним школама у Нишав-

ској области на узорку од 200 ученика од петог до осмог разреда. Након тога се указује на улогу школе као васпитно-образовне установе у превенцији злоупотребе нових технологија. Школа као средиште васпитно-образовног процеса може указати на могуће ризике у функционисању комуникацијске технологије и на друге кључне чиниоце превенције електронског насилничког понашања и интервенције када до насиља дође.

Употреба нових технологија (интернета и мобилних телефона) у Србији

Последњих година све више се говори и пише о позитивним и негативним импликацијама употребе нових технологија. Разлози су повећање броја корисника, све бројнији и разноврснији интернетски садржаји који су свима доступни, као и све бројније могућности комуникације међу корисницима.

Подаци Републичког завода за статистику у Републици Србији (2012: 2) показују да 55,2% домаћинстава поседује рачунар, а да заступљеност рачунара у домаћинствима варира у зависности од територијалне припадности (Београд 66,2%, Војводина 56,3%, централна Србија 49,5%)¹. Разлике су нарочито изражене на релацији рурално – урбано (43,9% – 63%). Приступ интернету има 47,5% домаћинстава у Србији, мада постоје разлике с обзиром на територијалну припадност (Београд 60,5%, Војводина 49,3%, централна Србија 40,6%). Разлике се посебно уочавају према типу насеља, јер је проценат домаћинстава која поседују интернет прикључак у урбаним срединама скоро двоструко већи у односу на руралне средине (графикон 1). Интернету се у домаћинствима приступа најчешће преко персоналног рачунара (84,8%), затим преко лаптопа (35,4%) и мобилног телефона (37,2%) (РСЗ, 2012: 3).

Графикон 1. Процент домаћинстава која поседују интернет прикључак, према типу насеља (2012) (Извор: РСЗ, 2012: 3)

Услед широке заступљености нових технологија у свим областима личног и друштвеног живота, оне су данас саставни део одрастања деце од најранијег узраста. Употреба нових технологија има бројне предности и могућности,

¹ Републички завод за статистику од 1999. године не располаже подацима за Косово и Метохију, тако да они нису садржани у обухвату података за Републику Србију.

како у погледу школског учења, тако и у погледу слободних активности. Предности комуникације путем интернета огледају се у: могућности усвајања нових знања, прегледу најновијих резултата истраживања и прикупљања података за писање семинарских радова и израду пројеката, брзој доступности различитих занимљивих и образовних информација, брзом и једноставном дописивању са људима из различитих делова света, размени искустава и мишљења са људима сличних интересовања и проблема, различитим изворима забаве, могућности куповине различитих производа, подстицању развоја креативности, подстицању развоја способности за селекцију информација и слично. Такође, употреба мобилних телефона има низ предности у свакодневном и професионалном животу због различитих могућности брзе и ефикасне комуникације.

Упркос свим својим предностима, нове технологије носе и бројне опасности и ризике. Порастом њихове употребе расте и проценат њихове злоупотребе: објављивање приватних информација, читање садржаја који су неприкладни за дечји узраст, објављивање непоузданих и нетачних информација, комуникација са непознатим људима, узнемиравање корисника слањем неприкладних садржаја и слично. За комуникацију путем нових технологија веома је тешко успоставити правила понашања којима би се омогућила сигурност корисника. Отуда ове технологије треба посматрати као корисну ризницу знања и података, као и многобројних могућности, али којој треба приступати веома одговорно. Недовољно развијена безбедносна култура, односно неопрезно поступање могу ове технологије учинити извором бројних и различитих опасности.

Облици електронског насиља (*cyberbullying*) и његове последице

Насиље је све присутније у савременом друштву, без обзира на то што се морално и правно санкционише. Д. Олвеус (D. Olweus, 1998) насилништво одређује као посебан облик агресивности, при чему се доминантни појединац (насилник) континуирано понаша агресивно према мање доминантном појединцу (жртви). При разликовању термина насиље и злостављање користи критеријум учесталости насилничког понашања. Злостављање укључује збир намерних негативних поступака који су дуготрајни и усмерени на исту особу или групу. О злостављању је реч када се насилничко понашање врши над једном особом најмање 2–3 пута месечно и чешће. Негативни поступци укључују телесно и/или психичко насиље и изолацију, а однос злостављача и жртве увек је праћен односом на релацији моћ–немоћ.

Постоје различити облици насиља: (1) *физичко насиље* – ударање, гурање, гађање, паљење, напад оружјем; (2) *психичко (емоционално) насиље* – омаловажавање, игнорисање, уцењивање, називање погрдним именима, подсмевање; (3) *социјално насиље* – изолација, довођење у позицију неравноправности, неприхватање; (4) *електронско насиље* – поруке које садрже вређање, претње, сексуално узнемиравање (смс, ммс, и-мејл, веб сајт); (5) *сексуално насиље* –

упућивање ласцивних порука, додиривање, излагање погледу, сексуални однос, коришћење деце за проституцију, порнографију и друге облике сексуалне експлоатације; (6) *занемаривање* – необезбеђивање неопходних услова за живот; (7) *злоупотреба* – поступци којима се особа доводи у зависан положај у односу на неког појединца или групу; (8) *експлоатација* – искоришћавање туђег рада, киднаповање и трговина људима. Наведени облици насиља међусобно се преплићу, тако да између њих не постоје јасне границе. У последње време, поред осталих облика насиља, посебну пажњу јавности и стручњака заокупља електронско насиље.

Убрзани развој нових технологија допринео је глобалном повезивању и интензивној комуникацији, али и повећању ризика и опасности у виртуелном свету комуникације, односно у сајбер простору². Реч је о *електронском насиљу*³ које укључује било какав облик вишеструко сланих порука путем интернета или мобилног телефона, а које имају за циљ да повреде, узнемире или на било који други начин оштете децу, младе или одрасле који се не могу заштитити од таквих поступака (Pregrad, 2008: 361). У овом раду користи се израз електронско насиље под којим се подразумева свака комуникацијска активност сајбер технологијом (смс, ммс, фото или видео клип, и-мејл, чет, скајп, веб, блог, Фејсбук, Мајспејс и Твитер) која се може сматрати штетном за појединца.

Н. Е. Вилард (Willard, 2004) дефинише електронско насиље као слање или објављивање повређујућих текстова или слика посредством интернета или других дигиталних комуникацијских средстава. Р. Ортега и сарадници (Ortega, Mora Merchan, Jager, 2007) и Н. Е. Вилард (Willard, 2006) наводе више врста оваквог насиља: различите електронске поруке које садрже вулгарности и увреде, претеће поруке, оцрњивање или оптуживање друге особе слањем гласина и лажи, лажно представљање, изношење тајни, података или слика које нису намењене јавности, намерно избацивање неког из online групе и слично.

Сајбер насилник може лажно да се представља, да вређа, оговара и клевете, узнемирава и прогања или да заведе малолетника/малолетницу. Он може да шаље електронску пошту са туђег налога претварајући се да је корисник налога. Поред тога што на тај начин може да вређа друге са којима је власник налога у контакту, такође може свима да прослеђује његове приватне поруке и фотографије. Оговарање и клеветање представља слање или постављање неистинитих информација о другој особи с намером угрожавања њене репутације, а узнемиравање слање увредљивих, провокативних и грубих порука.

² Постоји велики број дефиниција сајбер простора, али се најједноставније може одредити као међузависна мрежа информационих технолошких инфраструктура или простор који креирају рачунарске мреже (Drakulić i Drakulić, нав. према Spalević, 2013: 720). Термин сајбер простор први је употребио Вилијам Гибсон (William Gibson) у научнофантастичној новели *Neuromancer* 1984. године. Сајбер простор је вештачка творевина која захтева високу техничку опремљеност и добру информациону инфраструктуру, у коме паралелно коегзистирају виртуелно и реално (Spalević, 2013: 720).

³ У енглеском говорном подручју за електронско насиље користи се реч *cyberbullying* коју су медији преузели и која се данас учестало користи.

Узнемиравање се може вршити како путем персоналних рачунара, тако и путем мобилних телефона, када један или више удружених насилника шаље већи број текстуалних порука у циљу прогањања друге особе. Поруке могу да садрже претње, застрашивање и непријатне коментаре. Међутим, поруке могу да буду и допадљиве (комплименти) и примамљиве (предлози, обећања) ради завођења малолетника/малолетница. Корисници нових технологија могу бити сталне мете електронског насиља у сајбер простору јер насилници могу деловати у било које време и на било ком месту. Велики проблем представља и немогућност уништавања порука или фотографија када се једном проследи у сајбер простор. Поред тога, број посматрача стално се може повећавати, а насиље је веома тешко контролисати и спречити, јер га карактерише висок степен анонимности.

Поставља се питање – *који су разлози за електронско насиље?* Ж. Спаљевић наводи да је један од разлога насиља у сајбер простору жеља и потреба за успостављањем моћи над другима. Будући да је најлакше успоставити контролу и ауторитет изазивањем страха код других, сајбер насилници употребом нових технологија шаљу претеће и понижавајуће поруке. Један од разлога може бити и досада или жеља за забавом, јер је понижавање и вређање других један од начина забаве и разоноде којим неке особе, пре свега незреле и лабилне, могу ојачати свој его. Разлог може бити и одговор на насиље насиљем (Spalević, 2013:723). Поред наведених, разлог је и задовољавање патолошких сексуалних потреба. Учесталије девијације у понашању појединаца, које се испољавају и у виду неког облика електронског насиља, последица су и изражене моралне и друштвене кризе. Доступност нових технологија у одсуству моралне и друштвене одговорности појединаца доприноси повећању ризичног понашања приликом њихове употребе.

У неким технолошки доминантним земљама света спроведена су истраживања која указују на последице психолошког злостављања у сајбер простору. Истраживање спроведено на узорку од 5.000 испитаника студентске популације у Јужној Кореји показало је да је чак 36% испитаника било жртва електронског насиља током 2012. године. Они су се због тога осећали усамљено, беспомоћно и мање вредно. Такође, статистичари британског Телеграфа дошли су до информација да је око 40% жена било жртва злостављања након договорених „on-line“ веза, а да 20% злостављача наставља трајно да уходи жртве путем друштвених мрежа – Фејсбук, Мајспејс, Твитер (Kowalski, Limber, Agatston, 2010. нав. према Spalević, 2013: 723).

Норвешки истраживачи спровели су истраживање на узорку од 4.700 испитаника и утврдили да психичко насиље анонимним смс порукама нарочито негативно утиче на девојчице. Према извештају, једна девојчица је због тих застрашујућих порука доживела ноћне море које су је толико прогањале да је помишљала на самоубиство. Њена вршњакиња је, уместо рођенданских честитки, примила 25 пакосних смс порука које су је толико потресле да се више није усудила да иде у школу и била јој је неопходна психотерапија (Stanić, 2007, нав. према Škrlec, Buljan Flander i Kralj, 2008: 666). Деца која имају мобилне

телефоне потенцијално су више изложена опасностима од педофила. У Јапану где су телефони с интернетом и камером доступнији, забележено је 260% повећања сексуалног злостављања деце и преноса децје порнографије путем мобилних телефона. Поред тога, у 90% истражених случајева сексуалног злостављања први је контакт успостављен путем мобилног телефона (Lee, 2005, нав. према Škrlec, Buljan Flander i Kralj, 2008: 666).

Последице електронског насиља могу бити и озбиљније од оних у реалним ситуацијама, јер је публика много шира, а снага писане речи је већа од изговорене увреде. Жртва увек може поново да прочита шта је насилник написао о њој, док изговорену увреду може лакше да заборави. Поред тога, мале су могућности да се избегне електронско насилно понашање, јер се оно може догодити било када и било где. Појединци различито реагују на насиље – неки не придају посебан значај томе, док други врло емотивно доживљавају све што им се догађа. Последица таквог емотивног шока може бити промена понашања – повлачење у себе, занемаривање обавеза, преиспитивање значаја пријатељства, породице и школе. Посебно је забрињавајућа појава што такве особе и саме могу да постану насилне или равнодушне према насиљу. У прилог овој тврдњи иду бројни видео снимци на Јутјубу (које после преносе и остали електронски медији, углавном телевизије) о томе како појединци снимају мобилним телефонима међусобне туче, злостављања и малтретирања других, уместо да потраже помоћ и покушају да спрече насиље.

Насиље у сајбер простору представља појаву чије се негативне последице рефлектују како на угроженог појединца као корисника нових технологија, тако и на његово окружење, породицу и друштво у целини. Стога се о разноврсности облика и учесталости електронског насиља све чешће јавно говори и наглашава потреба његовог истраживања, уз ангажовање великог броја стручњака из различитих научних области, како би се пронашли путеви за решавање овог значајног друштвеног проблема.

Методолошки оквир истраживања

Предмет истраживања је улога васпитања и образовања у безбедном коришћењу нових технологија у процесу глобализације. Реч је о теоријско-емпиријском истраживању васпитања и образовања као чиниоца безбедног коришћења нових технологија код ученика основних школа. Циљ је истраживање појавних облика и учесталости електронског насиља над децом основношколског узраста и улоге васпитања и образовања у превенцији електронског насиља, као и утврђивање веза које постоје између одређених социодемографских карактеристика ученика основних школа, њиховог школског успеха и учесталости и појавних облика електронског насиља. Задаци истраживања су: а) да ли су ученицима V–VIII разреда доступне нове технологије; б) колико често ученици V–VIII разреда користе интернет; в) у које сврхе ученици користе интернет; г) да ли ученици знају да постоје опасности приликом коришћења ин-

тернета; д) ко је ученике упозорио да постоје опасности приликом коришћења интернета; ђ) да ли је и у којој мери ученик добијао увредљиве, злонамерне или претеће поруке; е) коме је ученик пријавио да је добио увредљиве, злонамерне или претеће поруке; ж) да ли постоје значајне разлике у коришћењу нових технологија (поседовање мобилних телефона и компјутера, учесталост коришћења интернета, сврха коришћења, познавање опасности, добијање увредљивих порука и друго) у зависности од карактеристика ученика (пол, место становања, разред, школски успех ученика).

Емпиријским истраживањем *Појавни облици, учесталост и превенција електронског насиља над децом основношколског узраста* обухваћено је 200 ученика основних школа у Нишу и Гацином Хану (100 ученика од петог до осмог разреда Основне школе „Ратко Вукићевић“ у Нишу и 100 ученика Основне школе „Витко и Света“ у Гацином Хану). Подаци су прикупљени анкетирањем и интервјуисањем ученика (октобра 2013. године) и обрађени су статистичким програмом за обраду података (SPSS). Од инструмената истраживања коришћен је посебно конструисан упитник за ученике основних школа V–VIII разреда.

Резултати истраживања – анализа и интерпретација

У емпиријском истраживању испитивани су појавни облици и учесталост електронског насиља код ученика основних школа и улога васпитања и образовања у његовој превенцији. Стога је било неопходно да се, најпре, утврди да ли су *нове технологије (мобилни телефони, интернет) доступне ученицима основних школа, колико често ученици користе интернет и у које сврхе* (ради дружења, дописивања, телефонирања, посећивања форума и страница за „ћаскање“, играња игрица, посећивања страница посвећеним одраслима, писања свог блога, посећивања туђих блогова, тражења и коришћења забавних и занимљивих садржаја, стицања знања из било које области и писања домаћих задатака). Полазна претпоставка била је да ће ученици, којима су у већој мери доступне нове технологије и који је учесталије користе ради дружења, забаве или посећивања страница намењеним одраслима, посећивања и читања туђих блогова, бити више изложени њеном негативном утицају (у виду добијања увредљивих, злонамерних или претећих порука).

У другом сегменту истраживања испитивано је *да ли су ученици упознати са могућим опасностима приликом коришћења нових технологија и ко их је упозорио на то* да постоје различити облици електронског насиља (породица, школа, групе вршњака). Претпоставка ауторки била је да већа информисаност ученика о опасностима/ризицима којима су изложени употребом нових технологија, доприноси њиховој безбедности приликом коришћења интернета и мобилних телефона. Наиме, пошло се од претпоставке да ће ученици који су упознати с опасностима и ризицима које носе нове технологије умети и да се заштите од њиховог негативног утицаја (лозинка, заштита личних података, одјава са свог налога и слично).

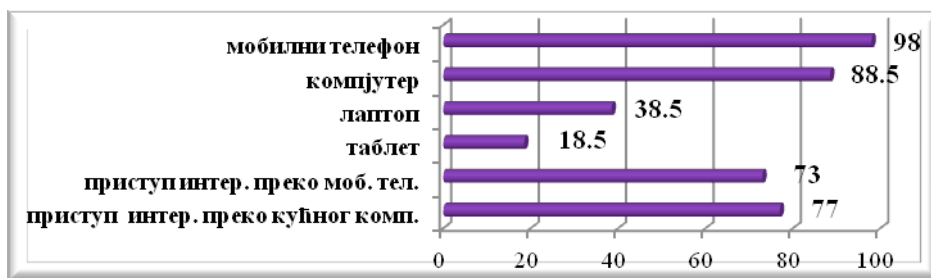

Посебан сегмент истраживања био је испитивање *облика и учесталости електронског насиља* (да ли је ученик добијао увредљиве, злонамерне или претеће поруке; да ли је неко звао другу особу или писао другој особи, а лажно се представљао у име неког ученика; да ли се неко ученику представљао као нека друга особа; да ли је неко слао програмске вирусе ученику; да ли је неко ширио неистине и увреде о ученику; да ли је неко користио налог ученика без његовог пристанка; да ли је неко постављао фотографије и снимке на којима је ученик против своје воље; да ли је неко слао ученику непристојне снимке и фотографије). Испитивано је и да ли постоји веза између *социодемографских карактеристика ученика* (пол, место становања, разред, школски успех ученика) и *доступности и коришћења нових технологија* (учесталост коришћења интернета, сврха, познавање опасности, учесталост појединих облика електронског насиља).

У последњем сегменту истраживања испитивана је учесталост пријављивања електронског насиља, као и начин реаговања („одговора“ на пријављено насиље) родитеља, наставника, стручног тима школе. Утврђивање њиховог превентивног васпитно-образовног деловања значајан је сегмент овог истраживања, јер се на тај начин посредно могло утврдити који су субјекти ангажовани у стварању адекватних услова за безбедно коришћење нових технологија, односно где је неопходна интензивнија активност у решавању овог актуелног друштвеног проблема.

Доступност, учесталост и сврха коришћења нових технологија

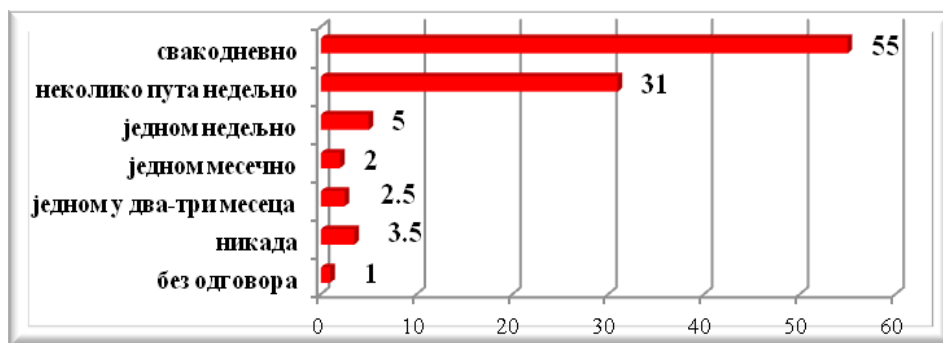
Да би се утврдила доступност нових технологија ученицима која представља први сегмент емпиријског истраживања, постављено им је питање које се односило на то да ли имају мобилни телефон, компјутер, лаптоп, таблет, приступ интернету преко мобилног телефона и кућног рачунара. Резултати истраживања потврдили су полазне претпоставке да су већини ученика основних школа⁴ доступне нове технологије (графикон 2).

Графикон 2. Доступност нових технологија (%)

⁴ Узорак је чинило 108 ученица и 92 ученика, 45 V разреда, 53 VI разреда, 52 VII разреда и 50 VIII разреда, са довољним успехом (2), добрим (13), врло добрим (49) и одличним успехом (129), који живе у граду (99 ученика) и селу (101 ученик).

Мобилни телефон је доступан скоро свим ученицима (98%). На другом месту по учесталости је компјутер (88,5%), док је на трећем месту приступ интернету преко кућног рачунара (77%). Постављено је и питање учесталости коришћења интернета, ради добијања података о томе колико често ученици користе интернет (свакодневно, неколико пута недељно, једном недељно, једном месечно, једном у два-три месеца, никада).

Графикон 3. Учесталост коришћења интернета (%)

Резултати истраживања (графикон 3) показују да ученици у највећем броју свакодневно користе интернет (55%), потом да то чине неколико пута недељно (31%), док компјутер никада не користи веома мали број ученика (3,5%). Ученици основних школа представљају онај део популације који се налази у процесу формалног васпитања и образовања, међутим, они су у великој мери изложени и утицајима других агенаса социјализације. У складу с тим, било је неопходно сазнати у које сврхе ученици користе интернет. На тај начин могућа је не само идентификација интересовања ученика (табела 1), већ и уочавање потенцијалних опасности приликом коришћења нових технологија.

Табела 1. Сврха коришћења интернета

Интернет користим ради:	Процент			
	свакод.	често	ретко	никада
дружења (Фејсбук, Твитер)	40,5	30,5	15,0	13,5
дописивања електронском поштом (и-мејл)	4,0	9,5	24,5	61,5
телеф. преко интернета (Скајп)	12,0	17,5	32,0	37,5
посећивања форума и страница за „ћаскање“ (chat-rooms)	5,0	6,5	14,0	73,0
посећивања страница посвећеним одраслима	5,5	3,5	9,0	81,0
посећивања и читања туђих блогова	3,0	6,5	20,0	68,5
писања свог блога	4,0	7,5	15,0	72,0
играња online игрица	18,0	28,0	34,5	19,0
тражења и коришћења забавних и занимљивих садржаја	13,5	33,5	25,5	26,0
читања или преузимања (download) новина/часописа	5,0	16,5	17,0	60,0
преузимања (download) софтвера	9,0	14,5	18,5	56,0
стицања знања из било које области	10,0	30,0	26,5	32,5
тражења садржаја који ми могу помоћи у изради домаћих радова	12,5	23,5	28,0	35,0

Када је у питању сврха коришћења интернета, ученици најчешће користе интернет ради дружења (Фејсбук, Твитер; свакодневно, 40,5% и често, 30,5%), потом ради играња онлајн игрица (свакодневно 18% и често 28%) и тражења и коришћења забавних и занимљивих садржаја (свакодневно 13,5% и често 33,5%). Значајни су резултати истраживања који потврђују да ученици основних школа, поред дружења и забаве, имају и друге разлоге коришћења интернета који се испољавају у виду проширивања или стицања знања из различитих области (свакодневно 10% и често 30%) и тражења садржаја који им могу помоћи у изради домаћих радова (свакодневно 12,5% и често 23,5%). Ученици најмање користе интернет ради посећивања и читања туђих блогова, писања свог блога и посећивања страница посвећеним одраслима.

Доступност и сврха коришћења нових технологија анализирани су у зависности од социдемографских карактеристика ученика (пол, место становања, разред, школски успех). Резултати истраживања показују да ученици у већој мери од ученица поседују кућне компјутере и таблете. Ученици, такође, у већој мери у односу на ученице користе интернет ради посећивања страница посвећеним одраслима, играња онлајн игрица, преузимања софтвера, док ученице учесталије користе интернет ради тражења садржаја који им могу помоћи у изради домаћих радова.

Ученици из града у већој мери поседују лаптоп и имају приступ интернету преко кућног рачунара у односу на ученике који живе у селу. Ученици који живе у селу у већој мери користе интернет ради дописивања електронском поштом, стицања знања из било које области и тражења садржаја који им могу помоћи у писању домаћих радова, док ученици из града у већој мери користе интернет ради телефонирања (Скајп), играња онлајн игрица и преузимања софтвера.

Приступ интернету преко мобилног телефона у већој мери од осталих ученика имају ученици седмог и осмог разреда. Постоје значајне статистичке разлике и у погледу учесталости коришћења интернета у зависности од разреда који похађају ученици – свакодневно користе интернет најчешће ученици осмог разреда; Фејсбук највише користе ученици осмог разреда; електронску пошту (и-мејл) користе у највећој мери ученици шестог и седмог разреда, а интернет ради телефонирања, преузимања софтвера, читања туђих блогова, стицања знања из било које области, писања домаћих радова најчешће користе ученици седмог и осмог разреда.

Ученици са врло добрим и одличним успехом у школи у већој мери имају приступ интернету преко кућног рачунара и чешће од осталих ученика користе интернет (свакодневно). Када је у питању сврха коришћења интернета, такође, постоје значајне статистичке разлике међу ученицима: Фејсбук, дописивање електронском поштом, посећивање форума и страница за „ћаскање“ (chatrooms), посећивање страница посвећеним одраслима, посећивање и читање туђих блогова у већој мери заступљено је код ученика са довољним и добрим успехом, а тражење и коришћење забавних и занимљивих садржаја и стицање знања из било које области код ученика са врло добрим и одличним успехом.

Резултати истраживања указују на то да су ученицима доступне нове технологије (у највећој мери мобилни телефон и компјутер, а у најмањој мери

таблет и лаптоп) и да их свакодневно или често користе ради дружења и забаве. Међутим, поред забавног, постоји и други, образовни модалитет коришћења нових технологија који се испољава у виду стицања знања из различитих области која су у функцији успешног савладавања школских задатака, али и активног учествовања у свакодневном животу. Истовремено, резултати истраживања потврдили су полазне претпоставке о постојању значајних разлика међу ученицима у доступности нових технологија и сврси њиховог коришћења у зависности од пола, места становања, разреда и школског успеха.

Сагледавање опасности приликом коришћења нових технологија из угла ученика

Други сегмент емпиријског истраживања односио се на могуће опасности/ризике приликом коришћења нових технологија, односно њихово препознавање од ученика основних школа. Познавање опасности истовремено претпоставља и адекватну заштиту ученика, односно превентивно деловање у функцији безбедног коришћења нових технологија. Стога је ученицима постављено питање да ли сматрају да постоје опасности приликом коришћења компјутера и мобилних телефона.

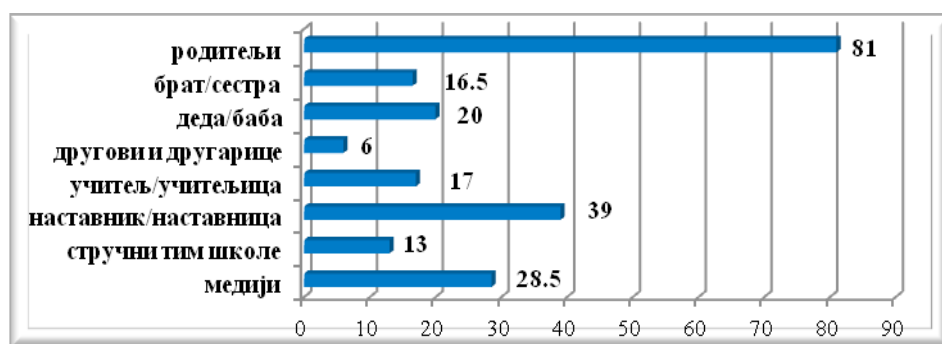
Табела 2. Опасности приликом коришћења компјутера и мобилних телефона

Опасности:	Процент		
	да	не	не знам
могу негативно утицати на физички и психички развој деце	65,0	12,0	21,0
деца се мање баве спортом због коришћења интернета	74,5	18,5	6,5
омогућују лакше ширење гласина, оговарање и сплеткарење	60,0	13,5	24,5
постоје веће могућности злоупотребе личних података и нарушавања приватности	71,0	7,0	20,0
могу да се постављају странице са увредљивим садржајима на нечији рачун	77,0	5,5	14,0
деца су изложенија претећим и насилним садржајима	58,0	13,5	26,0
деца занемарују школске обавезе	58,0	23,5	16,0
деца проводе мање времена са родитељима	48,5	31,5	18,0
деца постају зависна од компјутера и мобилних телефона	75,5	10,0	10,5

Ученици основних школа у највећем броју сматрају да се опасности приликом коришћења компјутера и мобилних телефона најчешће испољавају у виду могућности да се постављају странице с увредљивим садржајима на нечији рачун (77%), као и штетних последица на њихово психофизичко здравље (деца постају зависна од компјутера и мобилних телефона 75,5%, деца се мање баве спортом због коришћења интернета 74,5%, компјутери и мобилни телефони негативно утичу на физички и психички развој деце 65%). Истовремено

но, пажње вредни резултати истраживања су да више од половине испитаних ученика не зна за неке негативне стране коришћења компјутера и мобилних телефона, односно да 26% ученика не зна да су деца изложенија претећим и насилним садржајима, а да 24,5% ученика не зна да постоје могућности лакшег ширења гласина, оговарања и сплеткарења (табела 2). Дакле, резултати истраживања показују да ученици основних школа нису у довољној мери упознати са широким спектром могућих опасности које се могу јавити приликом коришћења нових технологија.

Ради сагледавања васпитно-образовног утицаја породице, школе, вршњака и средстава масовног комуницирања у сфери безбедног коришћења нових технологија, ученицима је постављено питање ко их је упозорио да постоје опасности приликом коришћења компјутера и мобилних телефона.

Графикон 4. Ко је упозорио ученике да постоје опасности приликом коришћења компјутера и мобилних телефона (%)

Према одговорима ученика, родитељи су их у највећој мери упозорили на опасности приликом коришћења компјутера и мобилних телефона (81%). На другом и трећем месту по учесталости одговора ученика су наставници (39%) и средства масовног комуницирања (28,5%). Најмање су утицали на ученике другови и другарице (6%), стручни тим школе – психолог, педагог, социолог (13%) и брат/сестра (16,5) (графикон 4).

Опасности приликом коришћења интернета сагледане из угла ученика и упозорења на опасности разматрана су у зависности од пола, места становања, разреда и школског успеха ученика. Ученице у већој мери у односу на ученике сматрају да постоје могућности злоупотребе личних података и нарушавања приватности коришћењем нових технологија. Када је у питању место становања, ученици који живе у граду у већој мери у односу на ученике који живе у селу сматрају да постоје могућности злоупотребе личних података приликом коришћења интернета и у већем броју од ученика са села сматрају да деца све више постају зависна од компјутера и мобилних телефона. Ученике који живе у граду у већој мери од ученика који живе у селу упозорили су на опасности приликом коришћења нових технологија другови/другарице, стручни тимови школе и средства масовног комуницирања. Ученици петог разреда у већем

броју од ученика осталих разреда сматрају да постоје бројне опасности приликом коришћења интернета. Ученици са врло добрим и одличним успехом више од осталих ученика сматрају да нове технологије омогућавају лакше ширење гласина, оговарање, као и постављање страница с увредљивим садржајима. На опасности приликом коришћења компјутера и мобилних телефона ученике са довољним успехом углавном су упозорили родитељи, брат/сестра, баба/деда, а ученике с одличним успехом другови/другарице, учитељ/учитељица, наставник/наставница, стручни тим школе и медији.

Да су родитељи највише упозоравали своју децу на опасности може се делом закључити и на основу података приказаних у табели 2, јер су ученици доминантно наглашавали штетно дејство нових технологија на психофизичко здравље деце. Ово се може схватити као резултат, с једне стране, родитељске бриге за здравље своје деце, али са друге стране, и као њихово недовољно познавање других опасности које су повезане са коришћењем нових технологија. С обзиром на то да резултати истраживања показују да ученици недовољно познају опасности које се испољавају у виду веће изложености претећим и насилним садржајима и лакшег ширења гласина, оговарања и сплеткарења, неопходно је веће ангажовање наставника и чланова стручних тимова школе (психолога, педагога, социолога) на овом пољу васпитно-образовног деловања. Важан податак је да су ученици Основне школе „Витко и Света“ у Гадином Хану која нема стручни тим школе (има само психолога), у мањој мери упознати с опасностима приликом коришћења нових технологија у односу на ученике Основне школе „Рагко Вукићевић“, у којој стручни тим ради у пуном саставу. Стога се јасно осликава потреба већег васпитно-образовног ангажовања стручних тимова у школама у којима су оформљени и њиховог неодложног конституисања у школама у којима још увек не постоје, ради успешнијег превентивног деловања у сфери безбедног коришћења нових технологија.

Облици и учесталост електронског насиља

Испитивање облика и учесталости електронског насиља код ученика основних школа био је трећи сегмент истраживања. Да би се дошло до релевантних података ученицима је постављено питање које се односило на то да ли добијају и у којој мери (често, повремено, никада) увредљиве, злонамерне или претеће текстуалне поруке (смс, и-мејл), позиве, фотографије и видео поруке.

Табела 3. Учесталост добијања увредљивих, злонамерних или претећих порука/позива

Да ли је ученик добијао увредљиве или претеће:	Процент		
	често	повремено	никада
текстуалне поруке (смс, и-мејл)	2,5	9,5	85,0
позиве	4,0	12,5	80,5
фотографије	2,0	3,0	92,0
видео поруке	1,0	1,5	94,5

Ученици основних школа су у малом броју потврдили да добијају увредљиве, злонамерне или претеће позиве (често 4% и повремено 12,5%), текстуалне поруке (често 2,5% и повремено 9,5%), док знатно мање добијају увредљиве, злонамерне или претеће фотографије (често 2% и повремено 3%) и видео поруке (често 1% и повремено 1,5%) (табела 3). Међутим, резултати истраживања који се односе на то шта се ученицима конкретно десило показују учесталије јављање негативних искустава у виду неодговарајућег представљања, слања вируса, ширења неистина и увреда о ученику и коришћења туђих налога.

Табела 4. Негативна искуства ученика приликом коришћења нових технологија

Неко је:	Процент		
	често	повремено	никада
звао/писао, а представљао се као да си ти	4,5	10,0	84,5
тебе звао и писао ти, а представљао се као нека друга особа	8,5	18,5	72,0
теби слао вирусе	6,5	16,0	76,0
ширио неистине о теби и увреде	8,5	19,5	70,5
користио твој налог без пристанка	4,5	5,0	89,0
постављао фотографије и снимке на којима си ти, против твоје воље	2,5	6,5	89,5
теби слао непристојне снимке и фотографије	1,5	3,0	94,0

Резултати приказани у табели 4 показују да се од свих наведених негативних искустава најчешће десило да је неко ширио неистине о ученицима и увреде (често 8,5% и повремено 19,5%). На другом месту је да се неко представљао ученицима као друга особа (често 8,5% и повремено 18,5%), а на трећем да је неко слао вирусе (често 6,5% и повремено 16%). Ученици имају најмање искуства која се односе на добијање непристојних снимака и фотографија (никада 94%) и постављање фотографија и снимака на којима су ученици, против њихове воље (никада 89,5%). Дакле, ученици основних школа суочили су се и са негативном страном употребе нових технологија, јер су неки од њих често или повремено добијали увредљиве, злонамерне или претеће позиве и текстуалне поруке. Осим тога, дешавало се да често или повремено неко шири неистине о њима и да им се представља као нека друга особа, односно да скрива свој идентитет.

Учесталост добијања увредљивих или претећих порука, фотографија, позива и одговори на питање да ли се десило да је неко постављао или слао увредљиве фотографије и слике или снимке против воље ученика анализирани су у односу на пол, место становања, разред и успех ученика. Резултати истраживања у зависности од пола показују да су ученици у већем броју у односу на ученице добијали увредљиве или претеће фотографије. Истовремено се ученицима чешће дешавало да је неко постављао фотографије и снимке на којима су они, без њихове воље, и да им је неко слао непристојне слике и фотографије.

Постоје статистички значајне разлике и у одговорима ученика с обзиром на место становања, разред и школски успех. Ученици који живе у селу у већем броју су добијали увредљиве текстуалне поруке од ученика који живе у граду. Када је у питању разред који похађају ученици и да ли се десило да се неко представљао као нека друга особа и да је слао вирусе, ученици осмог разреда у већој мери у односу на ученике осталих разреда имају оваква негативна искуства. У већем броју од осталих ученика увредљиве или претеће текстуалне поруке, фотографије и позиве добијали су ученици са врло добрим успехом. С друге стране, ученицима са довољним и добрим успехом се више пута од осталих ученика десило да се неко представљао и звао/писао као да је то чинио сам ученик и да је неко звао и представљао се као нека друга особа, а ученицима са добрим успехом се више пута него осталим ученицима десило да је неко постављао фотографије и снимке против њихове воље.

Анализом података утврђено је да постоји статистички значајна веза између учесталости упозорења наставника/стручног тима и добијања увредљивих или претећих текстуалних порука, позива и фотографија. Ученике које су наставници или чланови стручног тима чешће упозоравали да постоје опасности приликом коришћења интернета у мањој мери су од осталих ученика добијали увредљиве и претеће текстуалне поруке, позиве и фотографије.

Према резултатима истраживања, негативну страну коришћења нових технологија (добијање увредљивих или злонамерних текстуалних порука, позива, фотографија) у већој мери упознали су ученици од ученица, ученици који живе у селу, похађају осми разред и постижу довољан, добар или врло добар школски успех. С обзиром на то да су ученици са села у мањој мери од ученика из града упознати од стручног тима с опасностима и ризицима приликом коришћења нових технологија и да чешће од ученика из града добијају увредљиве поруке, позиве или фотографије, може се потврдити превентивни значај васпитно-образовног деловања школе.

Пријављивање електронског насиља и друштвена реакција

Ради потпунијег сагледавања начина решавања проблема у вези с електронским насиљем над децом основношколског узраста, у истраживању је посебна пажња усмерена на пријављивање добијања увредљивих, злонамерних или претећих порука. Ученицима је постављено питање коме су пријавили да су добили увредљиве или претеће поруке или коме би пријавили уколико би им се тако нешто догодило (графикон 5). Друго постављено питање у овом, четвртном, сегменту истраживања односило се на друштвену реакцију и интервенцију (појединца или друштвене групе) када су ученици пријавили да су доживели неки облик електронског насиља.

Графикон 5. Кома је ученик пријавио или коме би пријавио да је добио увредљиве или претеће поруке (%)

Према резултатима истраживања, ученици су најпре родитељима пријавили (или би пријавили) појаву неког облика електронског насиља путем интернета или мобилних телефона (81,5%). На другом месту по учесталости одговора ученика су браћа/сестре (21%), а на трећем другови/другарице (20,5%). Најмање заступљени одговори су: неком другом (0,5%), школском полицајцу (12%), стручном тиму школе (психолог, педагог, социолог) (13,5%) и наставницима (17%). Није занемарљив број одговора ученика да се никома нису обратили (или да се не би обратили) уколико доживе неко негативно искуство приликом коришћења нових технологија (5%). Уколико се овом процентуалном износу прикључе одговори ученика да после лошег искуства нису више користили (или не би користили) мобилне телефоне и интернет (4,5%), може се констатовати да је код сваког десетог ученика основношколског узраста изражена *пасивна стратегија реаговања* на појаву неког облика електронског насиља.

Оваква дистрибуција одговора ученика, поред осталог, указује и на недостатак комуникације и разумевања на релацији ученик – школа (стручни тим школе, наставници), што је сигнал да је потребна ефикаснија и неопложна интервенција на овом пољу васпитно-образовног деловања школе. Наиме, ученици немају довољно поверења у школско окружење, односно не верују да постоји могућност решавања проблема у вези с електронским насиљем у школском окружењу. Више верују члановима својих породица, сматрајући да они најефикасније могу решити њихов проблем. Међутим, решавање проблема у вези са добијањем увредљивих или претећих порука у породичном окружењу се најучесталије одвија „враћањем истом мером“ или претњом физичким насиљем (уколико је „починилац“ познат), а знатно ређе пријављивањем полицији. Овај облик реакције на електронско насиље не прекида појаву насиља, већ само наставља „ланац“ насиља – *стратегиија продужавања или размене насиља*. Стога је васпитно-образовно деловање школе у области безбедног коришћења нових технологија (интернета, мобилних телефона) све неопходније, што подразумева конципирање, конституисање и примену – *активне васпитно-образовне стратегије*. Активна васпитно-образовна стратегија подразуме-

ва одговарајућу друштвену реакцију у случају електронског насиља и обухвата низ активности компетентних стручњака у школском и ваншколском окружењу: 1) разговор с учеником, подршка и уверавање ученика да је поверавањем поступио исправно; 2) упознавање ученика и родитеља с опасностима које се могу јавити приликом коришћења нових технологија и давање упутстава како да се оне избегну; 3) саветовање ученика да не одговарају на провокативне и увредљиве поруке, али ни на позитивне поруке (које садрже комплименте, предлоге и обећања) уколико не познају пошиљаоца; 4) подстицање сигурности и ублажавање емоционалних реакција ученика; 5) помоћ ученицима у прекидању „ланца“ насиља и саветовање ученика да промене број мобилног телефона, и-мејл адресу и да напусте „ризичне“ интернет странице; 6) стручну помоћ у стицању знања (из информатике) и коришћењу компјутерских програма за блокирање и филтрирање нежељених порука; 7) саветовање ученика да сачувају све информације важне за истрагу; 8) пријаву насиља полицији; 9) евалуацију ефеката превентивних мера (облици и учесталост насиља након спровођења мера).

Електронско насиље може имати трајне последице на ментално здравље ученика, социјализацију, као и на квалитет међуљудских односа. Због тога породица, школа и друштво у целини морају озбиљним сагледавањем ове проблематике и коришћењем позитивних искустава других актера да предузму одговарајуће превентивне активности. Локалне заједнице до сада нису понудиле успешан модел за решавање проблема насиља. Један од разлога је што изостаје добра комуникација и координација на релацији ученик – родитељ – наставник – психолог – педагог – социолог – директор – лекар – социјални радник – полиција. Због тога су учестали апели просветних радника, родитеља и јавности уопште за што ефикаснијом реакцијом државе и друштва по овом питању.

Уместо закључка: улога школе у превенцији електронског насиља и безбедном деловању у сајбер простору

Презентовани резултати емпиријског истраживања електронског насиља над децом основношколског узраста упозоравају да је ово насиље све присутније, а да су облици испољавања све разноврснији. Такође указују на то да васпитање и образовање доприносе (и могу у већој мери допринети) безбедном коришћењу нових технологија. Ученици који знају да постоје опасности приликом коришћења нових технологија, ученици с одличним успехом и ученици које су наставници и чланови стручног тима школе (психолог, педагог, социолог) упозорили на опасности приликом њиховог коришћења у мањој мери су добијали увредљиве и претеће текстуалне поруке, фотографије и позиве од осталих. Веома је значајна улога породице и школе у стицању знања и развијању вештина за безбедно коришћење нових технологија. Успешан модел за решавање проблема електронског насиља је континуирана комуникација и координација на релацији ученик – родитељ – наставник – психолог – педагог –

социолог – директор школе. Правовремено васпитање и образовање за активну социјалну одговорност, како према себи, тако и према другима, основа је нормативног понашања и могућности спречавања антисоцијалних појава.

Препознавање проблема насиља у школској и ваншколској средини и сагледавање детерминанти које утичу на појаву његових различитих облика може значајно допринети адекватној друштвеној реакцији и интервенцији, а посебно интензивирању превентивног деловања. Насиље има огромну „социјалну цену“, тако да је његова превенција кључни задатак васпитања и образовања за живот у демократском друштву.

Превенција насиља (у било ком облику) јесте *први ниво* приступа решавању овог актуелног друштвеног проблема. Превентивне активности спроводе се у интересу подизања нивоа свести и осетљивости за препознавање насиља и дефинисање мера за заштиту од насиља и стварање и неговање климе прихватања, толеранције и уважавања личности њиховом практичном применом. Васпитно-образовне мере спроводе се с циљем да деца и млади људи формирају моралне ставове и упознају се са важећим правним нормама и санкцијама (правна социјализација личности). Превентивне мере школе у функцији безбедног деловања у сајбер простору односе се на развијање свести о опасностима које доносе нове технологије и могућностима адекватне заштите, а које подразумевају примену претходно наведене активне васпитно-образовне стратегије. На тај начин ученик се у школи упознаје са својим грађанским правима и обавезама, развија одговорност пред собом и социјалним окружењем за сопствене поступке и способност усклађивања сопственог деловања са постојећим законодавством (понашање у складу са правним нормама). Тако се образују самосвесни и одговорни грађани, који поштују друге људе без обзира на разлике и који су спремни да спрече сукобе или да их разреше ненасилним средствима.

Поред тога што се ученици припремају да препознају и избегну опасност у реалном свету, веома је значајно да науче да преузму одговорност за своје понашање и последице одређених поступака и у виртуелном простору. Уместо забране да не дају личне податке, важно је да ученици науче како да осигурају приступ тим подацима. За безбедно коришћење интернета важно је да ученици знају да не би требало да: откривају своју лозинку; дају информације о свом идентитету (своје име и презиме, име и презиме родитеља, број телефона, кућну адресу, радно место родитеља, назив школе) ни у ћаскаоници (chat room), нити и-мејлом, некеме кога лично не познају, јер то може бити и особа с лошим намерама; прихватају поклоне у замену за адресу или неку другу информацију, јер давање чак и минималних информација може омогућити непознатој особи да пронађе место становања ученика и ако има лоше намере може то искористити за узнемиравање; настављају разговор због којег се осећају нелагодно или који постаје превише личан и организују сусрете с неким с ким су се упознали путем интернета без знања родитеља; шаљу своје фотографије путем интернета, јер се не зна шта ће друга особа учинити са њима – фотомонтажа, дечја порнографија.

У оквиру превентивних активности веома је важно објаснити деци и младим људима и како да се заштите у ситуацијама када путем интернета наиђу

на узнемирујући садржај или непримерене понуде. Безбедност у коришћењу нових технологија може се посматрати као физичка и психичка. Ради *физичке безбедности* неопходно је упозорити ученике да никада: не остављају личне податке на интернету; не означавају своје кретање на интернету (нпр. путем „статуса“ на Фејсбуку); не снимају своје шифре на јавном компјутеру, јер неко може да приступи њиховом налогу и да се лажно представи другом лицу у њихово име; не договарају виђање преко интернета са непознатима и да се увек одјаве са свог налога (Фејсбук, и-мејл) *Психичка безбедност* може се остварити упозоравањем ученика да уколико наиђу на неприкладан и непријатан садржај одмах затворе Интернет претраживач и обавесте неког старијег (да би им дао савет како да поступе у таквим ситуацијама) и да не сплеткаре преко интернета, јер интерна шала може да буде доступна свима и да на тај начин многи буду повређени. Ученицима је неопходно објаснити да не сносе кривицу уколико добију поруке узнемиравајућег садржаја и постану жртве електронског насиља, већ да насиље пријаве, пре свега родитељима, а затим наставницима и стручном тиму школе. Улога родитеља, наставника и стручног тима школе је да контактирају провајдера интернет услуга и полицију и да саветују ученике да не одговарају на насилне, претеће или сумњиве поруке и да сачувају такве поруке као евентуални доказ. Родитељи често, због ужурбаности свакодневног живота, бројних обавеза и проблема, не посвећују деци довољно пажње, тако да не знају у потпуности на који начин њихова деца проводе слободно време. Због тога је потребна добра комуникација између родитеља и школе. Наставници и стручни тим школе би требало да упозоре родитеље уколико дође до промене у понашању ученика како би се на време реаговало, јер већа пажња родитеља и јасно постављена правила могу допринети сигурности деце и мањој вероватноћи да ће се дете наћи у потенцијално опасној ситуацији.

Један од облика превенције насиља у нашој земљи је *Посебни протокол за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама* који садржи систем индикатора за идентификовање појава које потенцијално могу да доведу до насиља. У Протоколу је наглашена узрочно-последична веза између превентивних и интервентних активности. Док, с једне стране, добро осмишљене, свеобухватне превентивне активности, засноване на принципу укључености свих, смањују потребу за интервентним активностима, с друге стране, доследно спровођење програма интервенције, са праћењем ефеката, условљава планирање превентивних активности. Протокол укључује и места на којима се размењују информације – за подизање свести, идентификацију заједничких циљева, процену и праћење ситуације (Калезић-Вигњевић и сарадници, 2007). Постоје јасна правила која се примењују након насиља, као и одговарајуће казне и васпитне мере. Интервентне активности у оквиру Протокола подразумевају покретање и спровођење поступака и процедура реаговања у ситуацијама насиља. У оквиру овог програма постоји *Тим за заштиту деце од насиља* чија је улога саветодовни рад са децом и родитељима, сарадња са другим институцијама (МУП-ом, центром за социјални рад и здравственим службама), обука запослених у установи, координација израде

и реализације програма заштите ученика од насиља, организација консултација у установи и процена нивоа ризика за безбедност ученика, припрема плана наступа установе пред јавношћу и медијима и извештавање стручних тела и органа управљања. Активности у случају појаве насиља спроводе се: 1) *на нивоу школе* – обавештавање родитеља, предузимање заштитних и законских мера, пружање подршке, оснаживање и саветовање; 2) *у сарадњи са надлежним службама* – здравственом службом, центром за социјални рад, МУП-ом⁵.

Родитељи и стручњаци који раде са децом често се питају да ли се електронско насиље правно санкционише и коме би требало да пријаве овај облик насиља. С обзиром на то да поступци у којима нека особа на било који начин угрожава децу и младе људе законски нису допуштени сваки облик електронског насиља над њима сматра се кажњивим делом. У таквим ситуацијама неопходна је друштвена интервенција. *Друштвена интервенција* је други ниво приступа решавању проблема електронског насиља који подразумева скуп поступака у ситуацијама када се десио неки облик насиља. С једне стране, друштвена интервенција омогућава ублажавање последица насиља, при чему велику улогу имају чланови стручног тима школе (психолог, педагог, социолог), наставници, као и директор школе, а с друге стране, обухвата континуирани рад на преваспитању (психолог, педагог, социолог и социјални радник) и кажњавању почиоца насиља (полиција). Важно је да се јасно покаже да насилничко понашање није допуштено, да се не толерише, да постоје јасна правила понашања која се не смеју кршити, да се доследно инсистира на њиховом поштовању и да се кршење утврђених и дефинисаних правила понашања увек санкционише (прекршај – санкција).

Дакле, васпитање за социјалну одговорност представља полазну основу за спречавање насилничког понашања, а интензивирање васпитно-образовног (превентивног) деловања школе, наставника и стручних тимова, једна је од могућих стратегија за решавање овог значајног друштвеног проблема.

Литература

Gidens, E. (2003). *Sociologija*. Beograd: Ekonomski fakultet.

Kalezić-Vignjević i sar. (2007). *Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama*. Beograd: Ministarstvo prosvete Republike Srbije.

Милошевић, Ј. и С. Марковић-Крстић. (2009). Проблем насиља у школама у неким земљама Балкана. У *Противуречности социјализације младих и улога образовања у афирмацији вредности културе мира*, пр. Љ. Милосављевић, Н. Јовановић и Д. Захаријевић. Ниш: Филозофски факултет, Центар за социолошка истраживања, 359–373.

⁵ Опширније о проблему насиља у школи видети у: Милошевић и Марковић Крстић, 2009: 359–373.

- Ortega, R., J. Mora Merchan and T. Jager. (2007). *Acting against school bullying and violence. The role of media, local authorities and the Internet*, [http://www.bullying-inschool.info/uploads/media/e-book-Acting against school bullying and violence.pdf](http://www.bullying-inschool.info/uploads/media/e-book-Acting%20against%20school%20bullying%20and%20violence.pdf) [1.9.2009].
- Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Pregrad, J. i sar. (2008). Predstavljanje kampanje „Prekini lanac!“ – prevencija elektroničkog zlostavljanja. U *Nasilje nad djecom i među djecom*. Osijek: Filozofski fakultet, 359–367.
- РЗС. (2012). *Употреба информационо-комуникационих технологија у Републици Србији, Саопштење 2012*, http://webcrs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/78/87/Saopstenje_2012.pdf [10.1.2014].
- Spalević, Ž. (2013). Karakterizacija psihološkog zlostavljanja u Cyber prostoru, <http://www.infoteh.rs.ba/zbornik/2013/radovi/RSS-3/RSS-3-9.pdf> [20.12.2013].
- Held, D. (1997). *Demokratija i globalni poredak*. Beograd: „Filip Višnjić“.
- Škrlec, N., G. Buljan Flander i D. Kralj. (2008). Nasilje modernim oblicima komunikacije – mobitel – prikaz slučaja. U *Nasilje nad djecom i među djecom*. Osijek: Filozofski fakultet, 665–670.
- Willard, N. E. (2004). *An Educator's Guide to Cyberbullying and Cyberthreats*, <http://cyberbully.org/docs/cbcteducator.pdf> [18.7.2006].
- Willard, N. E. (2006). *Cyberbullying and Cyberthreats*. Eugene, OR: Center for Safe and Responsible Internet Use.

Suzana V. Marković Krstić, Lela R. Milošević Radulović

EDUCATION IN THE FUNCTION OF SAFE USE OF NEW TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF GLOBALIZATION

Summary: The process of globalization is characterized by a number of changes (economic, technological, cultural, political) that are necessarily reflected in the quality of interpersonal relationships. Development of new technologies (Internet, mobile phones) connect the individual with the world, but the new communication system brings a range of threats and hazards. There is an increasing number of electronic violence cases (cyberbullying), which includes the communication activities of cyber technology in the form of malicious and threatening text or video messages, photos or invitations. In the recent period, there has been a lot off debate about the complex implications of the use of technologies which supporting a new, parallel, virtual reality, and opens new possibilities of abuse on the interpersonal level. There are initiatives to explore this important social problem in order to design preventive strategies. One of these is the education of children and youth to safely operate in the cyberspace.

The paper presents a theoretical approach to the problem of cyberbullying and then it presents the results of an empirical research study (2013) about frequency of cyberbullying against children in primary schools. The sample includes 200 children from fifth to eighth grade of primary schools in Nišava region.